ГОРЕНОК Г.Ю.
(Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. І.Франка)

ВНУТРІШНІЙ СВІТ ГАМЛЕТА ЯК ВІДБИТОК ОСОБИСТИХ ПЕРЕЖИВАНЬ ЙОГО ТВОРЦЯ

Здобутки у галузі психології на початку ХХ століття та відкриття психоаналізу розширили і ускладнили уявлення про людину і, як наслідок, про Гамлета. Так загадковий герой В.Шекспіра стає предметом дослідження психологів та психоаналітиків. Психологічні тлумачення постаті Гамлета мали вирішальний вплив на художні інтерпретації цього образу в європейській літературі першої половини ХХ століття. Зокрема для рецепції та інтерпретації образу Гамлета і явища гамлетизму в Англії було характерним наслідування Зігмунда Фройда в осмисленні психологічних характеристик образу героя Шекспіра [див.: Горенок 2007; Горенок 2005].

Об'єктом дослідження нашої статті є науково-теоретична розвідка про Гамлета Зігмунда Фройда. Предметом дослідження є образ Гамлета як традиційний образ європейської літератури та явище гамлетизму. Ми маємо на меті продемонструвати, що психологічний підхід до художньої творчості, здійснений австрійським психоаналітиком – це інтерпретація смислу постаті Гамлета як відображення психіки і свідомості, психологічних мотивів та механізмів діяльності самого В.Шекспіра. Для нас важливо підкреслити, що інтерпретація трагедії "Гамлет", здійснена З.Фройдом, – це не тільки приклад застосування психоаналізу в галузі літератури, але й ситуація виникнення та обґрунтування гамлетизму як психологічної категорії. В українському літературознавстві узагальнюючими дослідженнями проблеми впливу психоаналізу на літературознавство стали праці Ніли Зборовської [див.: Зборовська 2006; Зборовська 2003].

Визначний австрійський вчений З.Фройд у своїх дослідженнях неодноразово звертався до тексту трагедії "Гамлет" та інтерпретував його для пояснення свого вчення про несвідоме. Засновник психоаналізу вважав, що винайдений ним Едіпів комплекс зумовлює літературну творчість. За допомогою Едіпового комплексу З.Фройд пояснює не лише клінічні випадки, але й факти з історії культури, у тому числі і трагедію Софокла "Едіп-Цар" та трагедію Шекспіра "Гамлет".

Перші роздуми З.Фройда про Едіпа та Гамлета виникають як аналогія до почуття, яке психоаналітик віднайшов, аналізуючи своє дитинство. Поштовхом до таких роздумів була смерть батька З.Фройда у 1896 році. Після смерті батька у З.Фройда з'явилося незрозуміле почуття провини, психоаналітик втратив упевненість в собі, перестав працювати та спілкуватися з близькими. Він неодноразово спостерігав схожий стан у чоловіків, які втратили батьків. Щоб позбутися свого неврозу та допомогти пацієнтам, З.Фройд займається самозаглибленням та самоаналізом. Психоаналітик знаходить таке пояснення власному неврозу: підсвідомість звинувачувала його у тому, що він бажав батькові смерті та прагнув замінити його для матері собою.

Те, що вчений відкрив у темряві свого неусвідомленого, він розглядає в трагедії Софокла "Едіп-Цар". У листі до В.Флісса (від 15. 10. 1897) З.Фройд зазначає, що ця трагедія зображає неминучість, яку визнає кожен, оскільки відчуває її існування у собі. Кожен глядач був Едіпом у своїй уяві у ранньому дитинстві. В Едіпі ми впізнаємо себе, власне минуле і свої підсвідомі бажання, що були неусвідомленими до перегляду трагедії. Психологічна правда, на думку З.Фройда, полягає у тому, що глядач пригадує бажання, які прагнув подолати. Як наслідок – вони перейшли у неусвідомлене, однак не зникли, тому залишилося почуття провини. Психоаналітик повідомляє про самоспостереження: "також я виявив у собі закоханість у матір та

ревнощі до батька і тепер вважаю їх загальною подією раннього дитинства”[1] [Ffeud 1986, c. 293].

Як бачимо, гіпотеза, що з ним самим відбувалося те ж саме, що і з Едіпом, переростає у З.Фройда у висновок-твердження, що такі почуття є закономірною подією у дитинстві кожного. У цитованому листі тлумачення інфантильного почуття закоханості хлопчика в матір і ревнощі до батька та інтерпретація трагедії Софокла тісно пов’язані з образом Гамлета. З.Фройд пише: “випадково мені спало на думку, чи саме це (неусвідомлені дитячі бажання. – Г.Г.) не лежить також в основі Гамлета. Я не думаю про свідомий намір Шекспіра, а вірю більше у те, що реальна подія спричинила сюжет, тоді як несвідоме автора сприймалося як несвідоме героя” [Ffeud 1986, c. 293-294]. У листі З.Фройд дає нову інтерпретацію “Гамлета”, в якій образ Едіпа переносить на образ данського принца. Гамлет розглядається як тінь Едіпа. Вчений називає іменем Едіпа те, що є прихованим у Гамлеті, що ховається під його балакучістю, а саме, як стверджує З.Фройд, тривожні дитячі бажання. Отже, вчений вже тоді вважав, що в основі трагедії В.Шекспіра “Гамлет” лежать почуття, які він згодом назве Едіповим комплексом. Психоаналітик також встановлює зв’язок між образом Гамлета та особистістю Шекспіра. У цьому листі З.Фройд висловлює думки, які згодом будуть розвинені у “Тлумаченні снів”. Ми цитуємо ці роздуми вченого з метою показати, що Гамлет разом з Едіпом були для З.Фройда другим об’єктом дослідження після його особистості. У листі літературні ремінісценції з двох трагедій прив’язуються до клінічного досвіду вченого та результатів самоаналізу З.Фройда, демонструючи нам дослідження психоаналітика, яке апелює до власного дитинства.

І трагедію Софокла “Едіп-цар”, і трагедію В.Шекспіра “Гамлет” З.Фройд пояснював за допомогою комплекса Едіта. За З.Фройдом, кожний чоловік в інфантильному віці неминуче переживає Едіпів комплекс, тобто спрямовує перше сексуальне почуття на матір, а на батька – першу ненависть. Ці протиморальні дитячі бажання нав’язані природою. Під час статевого дозрівання юнак повинен звільнитися від комплексу Едіпа, перенести сексуальне бажання з матері на інший об’єкт та позбутися ревнощів до батька. Неповне подолання Едіпового комплексу спричиняє виникнення неврозів. Психоаналітик стверджував, що Едіпів комплекс є неусвідомленим та зберігає здатність певним чином впливати на думки, почуття та вчинки дорослої людини. Аналіз Едіпового комплексу, на думку З.Фройда, пояснює неврози дорослої людини. Психоаналітик стверджує, що кожен невротик був Едіпом або, “що, зрештую, свідчить про те саме, реагуючи на той комплекс, став Гамлетом” [Фройд 1998, с. 338]. Гамлет, за З.Фройдом, – це невротик, який не зміг визволитися від Едіпового комплексу. Він згнітив свої бажання, витіснив їх у неусвідомлене, однак вони продовжують викликати почуття провини, пригнічуючи його психіку. Гамлет вагається виконати завдання помсти, покладене на нього батьком. Характер Гамлета та причини його вагань є не зовсім зрозумілими у трагедії В.Шекспіра. З.Фройд додає, що різні інтерпретації трагедії також не пояснюють цього. Психоаналітик не згоден з тим, що надто розвинене мислення головного героя трагедії паралізує його життєву енергію. Також З.Фройд не приймає тих інтерпретацій, які розглядають Гамлета як безпомічну та нерішучу особистість. Слушно зауваживши, що Гамлет є сильною особистістю, З.Фройд пояснює зволікання принца прихованим внутрішнім конфліктом. Гамлет, на думку психоаналітика, здатен на все, крім одного – помститися людині, яка здійснила його потаємні згнічені дитячі бажання, а саме: усунути батька і зайняти його місце біля матері. Саме тому, як стверджує З.Фройд, Гамлет відчуває докори сумління, адже він є нічим не кращий за людину, яку повинен покарати. Отже, героєм трагедії, у концепції австрійського

[1] Тут і далі переклад з німецької та російської мій. – Г.Г.

психоаналітика, є насправді “неусвідомлене” як складова психіки Гамлета, яка породжує почуття провини. Сутність Гамлета – комплекс Едіпа, тобто просто неминучість.

Вирішальну роль для розуміння трагедії “Гамлет”, за З.Фройдом, відіграє та сексуальна відраза, яку Гамлет виявляв у розмовах з Офелією. Вчений вважав Гамлета особистістю, котра не змогла подолати Едіповий комплекс та перенести свої сексуальні бажання з матері на інший об’єкт. З.Фройд стверджував, що сексуальна відраза Гамлета є відображенням сексуальної відрази, що заволоділа В.Шекспіром на час написання трагедії. “Гамлет”, як вважав З.Фройд, – це віддзеркалення “собственной душевной жизни поэта”[2] [Фрейд 1991, с. 172]. Психоаналітик звертається до біографії автора “Гамлета”, а саме до фактів, викладених Г.Брандесом у 1896 році у книзі про В.Шекспіра. Оскільки трагедія написана незадовго після смерті батька В.Шекспіра, З.Фройд переконаний, що вона виникла “под впечатлением свежей скорби и воскрешения детского чувства по отношению к нему” [Фрейд 1991, с. 172]. Інтерпретація З.Фройда, як він сам писав, – це намагання “вскрыть здесь наиболее глубокий слой душевной жизни Шекспира” [Фрейд 1991, с. 172]. Гамлет, як стверджував психоаналітик, – це неусвідомлене Шекспіра. Таким чином, З.Фройд, вважаючи що трагедія “Гамлет” написана на тему Едіпового комплекса, розглядав не лише Гамлета, а й самого В.Шекпіра, як індивіда, який не зміг повністю подолати Едіповий комплекс, що знайшло відображення у його творчості. У цьому проявилась парадоксальність інтерпретації твору В.Шекспіра у працях З.Фройда: від тлумачення тексту трагедії австрійський психоаналітик прийшов до аналізу психіки і свідомості її автора.

Підведемо підсумок викладеному. Поштовхом для самоаналізу З.Фройда була реальна подія – смерть батька. Психоаналітик, порівнюючи свої почуття з почуттями Едіпа, бачив подібність між ним та собою. Згідно теорії вченого, Едіпом є кожний з нас, Гамлетом – лише той, хто недостатньо подолав в собі Едіпа. Для З.Фройда Гамлет – це символ неврозу, спричиненого неспроможністю подолати Едіповий комплекс. Тому сам З.Фройд, за його власною теорією, є Гамлетом, про що свідчить невроз психоаналітика. Результатом самоспостережень вченого було його дослідження “Тлумачення снів”, яке поклало початок психоаналізу. У передмові до другого видання “Тлумачення снів” вчений писав, що ця книга мала для нього “субъективное значение, которое я (З.Фройд. – Г.Г.) сумел понять лишь по ее окончании”, “она оказалась отрывком моего самоанализа – реакцией на смерть моего отца, на крупнейшее событие и тягчайшую утрату в жизни человека” [Фрейд 1997, с. 18]. Як бачимо, дослідження З.Фройда “Тлумачення снів” – це реакція-відповідь на смерть батька.

За З.Фройдом, “Гамлет” – це лише несвідома реакція В.Шекспіра на смерть його батька. З.Фройд був переконаний, що В.Шекспір знав про неусвідомлене та володів вмінням розкривати його в художніх образах. Вчений запевняв, що в основі поетичної творчості, як і в основі фантазії сну, лежать нереалізовані бажання, яких ми соромимося, приховуємо від самих себе, згнічуємо у неусвідомленому, однак вони продовжують визначати наші вчинки та поведінку. Нагадаємо, що З.Фройд наполягав на тісному хронологічному зв’язку між написанням трагедії “Гамлет” та смертю батька В.Шекспіра. Англійський драматург, як стверджував З.Фройд, написав трагедію на тему Едіпового комплексу, де несвідомі бажання його героя були його власними згніченими бажаннями. Отже, за З.Фройдом В.Шекспір не зміг повністю подолати в собі Едіпа, і тому є Гамлетом. Тексти З.Фройда і трагедія В.Шекспіра

[2] тут і далі, зберігаючи науковий етикет, ми не перекладаємо текстів, котрі вже є перекладом російською. – Г.Г.

мали, так би мовити, одну причину виникнення і базувалися на одному матеріалі – матеріалі неусвідомленого.

Слід зауважити, що образ Гамлета мав не лише безпосереднє відношення до формування психоаналізу, а й відіграв важливу роль у мисленні З.Фройда впродовж всього життя. Вчений захоплювався трагедією Шекспіра та її героєм, цитував Гамлета у листах, неодноразово звертався до образу Гамлета у наукових дослідженнях. Однак, у свідомості психоаналітика склалося досить своєрідне розуміння традиційного образу Гамлета. З.Фройд вважав, що вічними у цьому образі є не психолого-філософські характеристики особистості героя, а лише психологічні, визначені Едіповим комплексом. Отже, гамлетизм в образі Гамлета, за З.Фройдом, – комплекс Едіпа як одвічне явище людської культури.

Гамлетизм як психологічне явище, за З.Фройдом, характеризується незрозумілим відчуттям провини, що призводить до внутрішнього конфлікту, неврозу. Вчений окреслює виникнення гамлетизму ситуацією Гамлета. Це певний етап психолого-сексуального розвитку особистості, коли не відбувається подолання комплексу Едіпа. Гамлет для вченого є символом неврозу, який свідчить про те, що комплекс Едіпа не подолано або подолано не повністю. З.Фройд дивиться на себе та на невротиків через призму образу Гамлета, пояснюючи за допомогою цього образу свій стан та поведінку своїх пацієнтів. Отже, при інтерпретації традиційного образу Гамлета відбувається особистісна та побутова персоніфікація образу. Підсумовуючи, ми можемо робити висновок про оформлення у вченні З.Фройда гамлетизму як психологічної категорії, бо вчений наголошував на тому, що психоаналіз з його вченням про несвідоме є глибокою психологією, необхідною для розуміння кожної нормальної людини.

Література

Горенок Г. Гамлет у поетичній та критичній спадщині Т.С.Еліота // Наукові записки Харківського національного університету ім. Г.С.Сковороди. Серія літературознавство – Випуск 4 (52). Ч. 2. – Харків: ППВ “Нове слово”, 2007. – 84-92. *Горенок Г.* Шекспіровий “Гамлет” і творчість Джеймса Джойса // Мова і культура. – Вип. 8. – Т. VI. Ч. 2. Художня література в контексті культури – К.: Видав. Дім Д.Бураго, 2005. – С. 128 – 135. *Зборовська Н.В.* Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія. – К.: Академвидав., 2006. – 504 с. *Зборовська Н.В.* Психоаналіз і літературознавство: Посібник. – К.: Академвидав., 2003. – 392 с. *Фройд З.* Вступ до психоаналізу. Лекції зі вступу до психоаналізу з новими висновками: Пер. з нім. П.Таращук. – К.: Основи, 1998. – 709 с. *Фрейд З.* Сон и сновидения. – М.: Олимп; ООО Изд. АСТ-ЛТД, 1997. – 544с. *Фрейд З.* Толкование сновидений: Пер. М.Я. Когана. – Киев.: Здоровья, 1991, – 384 с. *Freud S.* Briefe an Wilhelm Fliess. 1887 – 1904. Ungekürzte Ausgabe. – Germany, Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag GmbH. – 1986. – 613 S.

ГРИНЬКО О.С.
(Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова)

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СИМВОЛІВ У РОМАНІ В. ГОЛДІНГА „НАДЗВИЧАЙНИЙ ПОСОЛ”

У сучасній лінгвістиці питання про репрезентацію архетипів колективного позасвідомого у художньому тексті є одним з найменш досліджених (Є. Веселовський, Г. Кульчицький, Н. Фрай та ін.).